

risk Sted, hvis Historie rakte helt tilbage mod de Tider, da her stod en Helligdom, som gav Byen sit Navn, og han ønskede, at Dagens Foredragsholder maatte faa Stenene her i den gamle Kirke til at tale.

Efter en hjertelig Tak fra *Form.* gennemgik *Chr. Axel Jensen* Kirkens Bygningshistorie, og Deltagerne besaa Kirken og Krypten og dvælede længe beundrende foran Claus Bergs smukke Altertavle.

Efter en Frokostpause i Teaterkafeen talte Landsarkivar *Holger Hansen* i St. Knuds Klosters store Sal om Landsarkivernes Anvendelse og Nytte. Efter ham fulgte Rektor *Holbeck* med et Foredrag om Odense som Adelscentrum i det 18. Aarh. Foredraget var ledsaget af Lysbilleder. Allerede i Frokostpausen havde de fleste af Deltagerne benyttet Lejligheden til at bese Stiftsmuseet og H. C. Andersens Hus, under Museumsinsp. *Chr. M. K. Petersens* kyndige og underholdende Vejledning, og nu fulgte saa en haardt tiltrængt Kaffepause med Odense By som Værter, hvorunder et muntert Orkester forlystede Deltagerne med Døgnets lette Melodier. Kl. 6 talte Direktør, Docent *Francis Beckett* om Billedskæreren Claus Berg og hans fynske Kunstscole. Derefter var der Middag Kl. 7 i Fyns Forsamlingshus og sidst Folkevisefremstilling paa Odense Teater.

Enkelte af Deltagerne fulgte med tilbage til Kertemindes næste Morgen for at høre Dir. *Mackeprang* og *Chr. Axel Jensens* Foredrag om Egnens middelalderlige Bygninger med paafølgende Eftermiddagstur til Kertemindes Kirke (med Runestenen), Kølstrup Kirke, Ulriksholm, Skovsbo (Korset), Rørbæk. Om Aftenen var der selskabeligt Samvær og næste Formiddag sluttede Hjemstavnkursuset, der havde kunnet glæde sig ved en god Tilslutning.

KILDER FOR LOKALHISTORIKERE.

Siden jeg skrev min korte Oversigt over Kilderne til dansk Landsbyhistorie 1600—1844, her i Tidsskriftet (IV. 147 ff.), er jeg blevet opmærksom paa nogle flere Kilder, som uden Tvivl vil have deres Interesse for Landsbyhistorikere.

Det nævntes S. 156, at det var forholdsvis vanskeligt at give almenyldige Regler for Tidsrummet 1688—1770, og især var Tiden c. 1720—1770 meget sparsomt repræsenteret i Rigsarkivet ved Kilder, som giver detaljeret Oplysning om Gaardene i vore Landsbyer. Jeg har imidlertid fundet een Kilde, der selv om den ikke er landsomfattende — saaledes mangler Aarhus og Ribe

Stifter og Dele af Sjælland (f. Eks. Frederiksborg og Kronborg Amter) — saa giver den dog for de Dele af Landet, som den omfatter, saa god og fyldig Besked, at den næsten kan betragtes som en Slags Matrikel 1724. Det er en »Rulle over Lægdsinddelingen 1724«, som findes under Afdelingen »Landmilitiesager« i Danske Kancellis Arkiv (Rigsarkivet). De tre Bind for 1) Sjælland, Møn og Laaland, 2) Fyn og Langeland, samt 3) Viborg og Aalborg Stifter i Jylland er særdeles pynteligt skrevet og forsynet med et Stedregister, som dog ikke er fuldstændigt, idet det kun henviser til det Sted, hvor Hovedparten af Sognets Hartkorn nævnes, mens Strøgods ofte skal søges under Hovedgaardens Besiddelser i andre Egne.

Lægdsinddelingen foretoges paa den Maade, at Hartkornet ordnedes i Grupper paa 32 Tdr., som hver udgjorde et Lægd. Saa vidt muligt omfattede hvert Lægd kun Gods fra samme Hovedgaard, men ved Strøgodslægder var det jo ofte nødvendigt at lægge flere Godsejeres Bøndergods sammen i Lægdet. Ligeledes maatte man undertiden for at afrunde Lægdet Sum til det nøjagtige Tal 32, hugge en enkelt Gaards Hartkorn over i to Dele og fordele det paa 2 Lægde, saaledes at samme Gaards Hartkorn kan staa opført paa to vidt forskellige Steder i Protokollen.

Rullen nævner baade Bondens Navn og Hartkorn, samt i de allerfleste Tilfælde Godsherrens eller Hovedgaardens Navn, og ved at stykke de forskellige Opgivelse fra samme By sammen til en Helhed, kan man af disse Protokoller danne sig en hel Matrikel fra 1724. Dette Tidspunkt er overordentlig heldigt, da man udover Skøde- og Pantebøger eller Fæsteprotokoller, ikke har mange samlede Hartkornslister, og ikke heller Mandtaller, fra dette Tidsrum (Rullen omfatter dog kun Brugere af upriviligeret Hartkorn). Denne Kilde egner sig derfor fortræffeligt til at slaa Bro mellem de sidste Extraskatte-Mandtaller c. 1715—20 og Hoverireglementerne 1770.

Disse sidste, som nævntes i min Oversigt (S. 155 f.), er øjensynlig ikke bevaret for alle Godser, men det er sjældent, at en Hovedgaard mangler baade i Rækken fra 1770 og fra 1773. Endnu sjældnere mangler Hovedgaarden dog i en senere Række, som *ikke* blev nævnt i Oversigten, da jeg mente, at Hartkornsspecifikationerne 1789—91, Folketællingen 1787, Mandtal paa Formue- og Næringssskat 1789 vilde være tilstrækkelige til at udfylde dette Tidsrum.

Denne senere Række, *Oplysninger om Hoveriet 1791*, indsendt til Rentekammeret (Rigsarkivet), kunde der imidlertid nok være Grund til at nævne, da denne Kilde indeholder særdeles fyldige Oplysninger ikke blot om Hoveriets forskellige Former, men

ogsaa om Hovbøndernes egne Gaarde, deres Landbrugsdrift, Udsæd, Avl, Besætning og meget mere. Disse Oplysninger er ordnet i Pakker amtsvis, men her maa man jo huske, at først fra 1794 indførtes vor nuværende Amtsinndeling. Sammen med disse findes ogsaa ofte Amtspakker med »*Hoveriforeninger*«, d. v. s. Overenskomster mellem Herremænd og Hovbønder om Hoveriets Fastsættelse.

Endelig kunde der maaske være Grund til at nævne en meget stor, men desværre temmelig uordnet Samling af Kilder, der i Tid ligger nær ved den i min Oversigt (S. 152) nævnte Beretning om Jordbrugerne 1804 (Matrikulsarkivet). Det er *Skatteansættelseskommissionens Arkiv* (Rigsarkivets vejledende Arkivregistraturer II. 81—82) i Anledning af den bekendte *Skat paa Nytte og Brug af faste Ejendomme 1802*. Skatteansættelsen foretoges af en Amtskommission, og denne har efterladt sig meget fyldige Skatteansættelsesprotokoller eller Deliberationsprotokoller for Amtets Landsbyer og for dets Købstæder. I Marginen af disse Protokoller henvises der med Tal til Bilagsnumre, som findes i særlige Bilagspakker, knyttet til hver Protokol.

Protokollerne giver en udførlig Beskrivelse af Jordernes Tilstand, deres Værdi pr. Td. Land og pr. Td. Hartkorn, Antallet af Gaarde, baade Bondegaarde og Hovedgaarde, de enkelte Gaardes Hartkorn, og ofte tillige Bøndernes Navne (her er Folketællingen 1801 dog selvsagt bedre). Endvidere Hoveriets Værdi og den Taxt, hvorefter Landgildens Naturalier afløses af Penge.

For Byerne og visse Landbygninger former Skatten sig som en Afgift af opmaalt Bygningsareal, samt en Skat paa Kapitaler, anbragt i faste Ejendomme. Ogsaa her faar man meget fyldig Besked. Ved en senere Lejlighed kan jeg forhaabentlig komme nærmere ind paa disse for Lokalhistorien særdeles værdifulde Kilder.

Svend Aakjær.